

The logo for KCO (Kunst & Cultuur Overijssel) is a red square with the letters 'KCO' in white, bold, sans-serif font. Two thin white horizontal lines are positioned above and below the letters.

KUNST & CULTUUR OVERIJSEL

WATERGOED

Een verslag van de expertisedag

3 juni 2009

Datum: 3 juni 2009
Locatie: Museum Kröller-Müller, Otterlo
Doel: nadere kennismaking met het
gedachtegoed en de actuele ontwikkelingen
van Watergoed Kop van NW-Overijssel

Deelnemers

Provincie Overijssel

Marga Barink, Sjors van der Graaf, Bertil Schulte, Hanna van Vonderen

Landinrichtingscommissie Noord West Overijssel

H.D. Haan, Miriam Leferink, Hans Pereboom

Joke d'Audretsch	beeldend kunstenaar
Nils van Beek	SKOR
Bert-René Brinkman	Landschap Overijssel
ing. H.T. Geerlink + partner	
Harriet Hofsink	Gemeente Steenwijkerland
Anky van de Kruijs	Gemeente Ede
ir. J.J. van Overbeeke	Gemeente Hellendoorn
Philip Scheepers	Staatsbosbeheer Regio Oost
Pim Trooster	P.ART of your life
Carry van der Wal	Project Goed
Jeroen van Westen	beeldend kunstenaar
Piet van Wissen	Gemeente Apeldoorn
M. J. Tuinstra-Giessen	Dienst Landelijk Gebied

Kunst & Cultuur Overijssel

Hellen Abma, Let Geerling, Henk Laarakkers, Henk Moes, RobertJan Muller

WATERGOED

Een verslag van de expertisedag

INHOUDSOPGAVE

- 06 Inleiding**
- 07 Introductie**
- 08 Watergoed door een technische bril,
door Carry van der Wal**
 - De ontwikkelingen van Watergoed
1999-heden
 - Huidige Stand van zaken
 - Wat wint NW Overijssel met Watergoed?
 - Keuzecriteria
- 10 Watergoed, herman de vries en
kunstprojecten als ruimtelijk beheer,
door Nils van Beek**
- 13 De meerwaarde van Watergoed,
door Pat van der Jagt**
 - Toelichting Watergoed & Ecologie
 - Toelichting Watergoed & Economie
 - Voor wie is Watergoed bedoeld?
 - Een conclusie / samenvatting van de meer-
waarde van Watergoed:
 - Durf & een emerging ecology
- 15 Afsluiting Henk Moes**

INLEIDING

Nog dit jaar wordt er door de Provincie Overijssel een keuze gemaakt tussen watergoed en een reguliere natuurontwikkelingvariant voor Wetering-oost en Wetering-west in Noordoost Overijssel. Om die reden organiseren Kunst & Cultuur Overijssel (KCO) en Stichting Kunst en Openbare ruimte (SKOR) in opdracht van Provincie Overijssel Zorg en Cultuur, een excursie naar de overzichtstentoonstelling 'unity: herman de vries' in het Kröller-Müller Museum. herman de vries is de bedenker en ontwerper van watergoed, een voorstel voor ruim 300 ha nieuwe natuur in Noordwest Overijssel.

Tijdens de bezoekmiddag kunnen de excursiedeelnemers kennis maken met een overzicht van de vries' werk tijdens een speciale rondleiding door de samensteller van de tentoonstelling Daniël van der Poel. Vervolgens worden in een drietal korte presentaties verschillende aspecten van watergoed belicht door deskundigen vanuit de beeldende kunst, landinrichting en innovatieresearch.

- 1 De toegevoegde waarde van Watergoed aan de ontwikkeling van Noordwest Overijssel
- 2 Watergoed, herman de vries en kunstprojecten als ruimtelijk beheer
- 3 Watergoed als casus van innovatieve landinrichting.

Aan de hand van de inhoudelijke presentaties was er gelegenheid voor vragen en discussie.

RONDLEIDING

15.00-16.15 uur

Na aankomst van de bus ving het programma om 15.00 uur aan met een ontvangst met koffie en thee en een algemeen welkom door dr. Evert van Straaten, directeur Museum Kröller-Müller.

Vervolgens nam men deel aan de rondleiding door de tentoonstelling 'unity: herman de vries'. Deze rondleiding werd verzorgd door de samensteller van de tentoonstelling, Daniël van der Poel.

16.15-18.00 uur presentaties deskundigen

Introductie

Henk Moes, Directeur Kunst & Cultuur Overijssel (KCO) en moderator van het lezingendeel heet de genodigden welkom. Hij benoemt de gelaagdheid van Watergoed. Daarnaast herkent hij de laagdrempeligheid van het project en geeft hij de meerwaarde van het project aan: het ontwerp van de internationaal bekende én erkende kunstenaar herman de vries voorziet de Kop van Overijssel van een bijzonder beeldmerk waarvan de hele Provincie Overijssel kan profiteren.

HENK MOES

CARRY VAN DER WAL

Watergoed door een technische bril, door Carry van der Wal

Herman de Vries ontwikkelde begin jaren negentig van de vorige eeuw watergoed. Het is een concept en ontwerp voor een waterlabyrint. Dit idee is als een variant opgenomen in de plannen voor Noordwest Overijssel. De komende periode zal een keus gemaakt worden voor inrichting van de polder Wetering Oost met reguliere natuur of watergoed. Waarmee moet je rekening houden als je watergoed wilt realiseren? Wat zouden de keuzecriteria moeten zijn?

Carry van der Wal is sinds 2005 zelfstandig adviseur en projectmanager ruimtelijke planvorming. Op dit moment is hij werkzaam voor diverse opdrachtgevers en is hij o.a. betrokken bij verschillende "ruimte voor de rivier projecten". Sinds 2000 (de eerste expertmeeting omtrent Watergoed) is Van der Wal betrokken bij de plannen van Herman de Vries. Sindsdien is hij als landschappelijk ontwerper gepassioneerd geraakt door de actualiteit van de plannen. Watergoed symboliseert een tijdgeest die nu nog steeds actueel is. Vanuit zijn enthousiasme voor watergoed is Van der Wal inhoudelijk betrokken gebleven bij het project en heeft hij watergoed op verschillende plekken geïntroduceerd en vertegenwoordigd.

Watergoed

Watergoed is een integraal, transparant en op culturele waarden gebaseerd ontwerp voor ca. 300 hectare nieuwe natuur. Het vormt een ecologische verbinding met smoel tussen de Wieden en de Weerribben. In het ontwerp van Herman de Vries komen natuurontwikkeling, recreatie en cultuur prachtig samen in de vorm van een waterlabyrint met kleinschalige, gebiedseigen stiltere recreatie. Watergoed is onderdeel van de landinrichtingsprojecten in Noord-West Overijssel. Het gebied moet als verbindingzone binnen de EHS gaan functioneren. Watergoed maakt het gebied de Parel van Overijssel.

De ontwikkelingen van Watergoed 1999-heden

Continue ontwikkelingen, aanscherpingen en herdefiniëringen in de eisen van de landinrichting vragen soms om aanpassingen in het eerste concept van watergoed. Een eerste inhoudelijke bijstelling van de plannen is dat de door de vries voorgestelde verblijfsrecreatie vervallen is. Doordat het gebied onderdeel uitmaakt van Natura 2000 is dagrecreatie de enige mogelijkheid voor toeristen om het gebied te verkennen. Herman de Vries verkiest in zijn plannen overigens stiltentuur duidelijk boven intensieve, drukke natuur.

Verder is de benoemde vergankelijkheid van Watergoed onder begeleiding rekbaar. Het blokkenpatroon in het ontwerp is zo te reguleren en langer te conserveren. In het verleden is er een aanpassing geweest in de plannen met betrekking tot de omvang van de blokken in het blokkenpatroon. Hieruit is gebleken dat bij een omvang van 150x150 meter een beter resultaat haalbaar is (i.p.v. 80x80 meter). Daarnaast ligt er vanuit het Waterschap druk op het gebied in verband met waterberging. Deze nieuwe omstandigheid is niet strijdig met het concept van watergoed.

Huidige Stand van zaken

Momenteel ligt er een raamplan met twee varianten voor Wetering Oost. Men staat nu voor het keuzemoment waarin de beslissing moet worden gemaakt tussen reguliere natuur of Watergoed.

Op 20 maart is er een inrichtingsvariant (combinatie variant) gepresenteerd door DLG waarin er verschillende doelstellingen worden samengevoegd. In dit plan is er o.a. ruimte voor muggenstroken, water, kwetsbare natuur en rietcultuur. Binnen dit voorstel (variant 4: combinatievariant), waarin het gebied erg versnipperd raakt en zijn context verliest, heeft het geen zin om Watergoed te implementeren omdat daarmee de integraliteit en gelaagdheid als kernwaarde van het ontwerp zou vervallen.

Carry van der Wal houdt een pleidooi voor de koppeling van Wetering Oost en Wetering West, om daarbinnen de plannen van Herman de Vries uit te werken. Met de toespitsing op het combineren van de diverse eisen die er liggen op het gebied, o.a. met betrekking tot de waterberging, is het concept nog altijd actueel en sluit het aan op het provinciale beleid. Dit spitst zich toe op het integraal, gebiedsgericht en ontwerpgericht borgen van de ontwikkeling van ruimtelijke kwaliteit. De wateropgave van het waterschap wordt vastgesteld in september. Uiteindelijk behelst Watergoed een gelijke kwaliteit én diversiteit in de begroeiing / natuur-

ontwikkeling, maar dan in het herkenbare blokkenpatroon. Het voorstel creëert tegelijk een meerwaarde voor de marketing en profilering van het gebied door het duidelijk herkenbare inhoudelijke concept.

Er zijn weliswaar meerkosten verbonden aan de uitvoering en het onderhoud van Watergoed, maar dit is voor een deel al gedekt vanuit (gereserveerde) bijdragen van SKOR, de mogelijke implementatie van het ontwerp in Mooi NL en bijdragen vanuit de Provincie Overijssel. Er zijn tot op heden al veel kosten gedragen door de betrokken organisaties in de ontwikkeling en communicatie van de pannen van herman de vries. Daarnaast zijn de meerkosten zeer relatief in het licht tot de totale kosten van natuurontwikkeling in het gebied en zij in het niet bij de uitstraling van Watergoed: in principe krijgt de omgeving een heel sterk inhoudelijk marketingconcept cadeau.

Wat wint NW Overijssel met Watergoed?

Naast de recreatieve en natuurlijke beleving van het gebied ontstaat er met Watergoed een culturele drager voor het gebied. De cultuurhistorische waarde van het gebied is hiermee geborgd. Watergoed is daarmee ook een embleem voor de mooiste plek van Nederland

Keuzecriteria

De meerkosten voor Watergoed moeten in principe extern gefinancierd worden. Er is momenteel al budget gereserveerd vanuit SKOR, De Provincie Overijssel en wordt er gekeken naar de mogelijkheid om Watergoed te implementeren in mooi Nederland. De verwachting is dat de beheerskosten van Watergoed de kosten van de reguliere natuur niet ver zullen ontlopen. Beiden moeten nog volledig doorgerekend en inzichtelijk worden gemaakt (aan de hand van de laatste ontwikkelingen).

Reacties:

Hanna van Vonderen (functie noemen) benoemt dat het wellicht ook voor ondernemers uit het gebied interessant kan zijn om te investeren in Watergoed. Wellicht kunnen zij een bijdrage leveren aan de financiering van het ontwerp.

Jeroen van Westen (functie) vertelt dat het traject van herman de vries een condensatie van de geschiedenis toont. De kunstenaar legt haarscherp neer hoe cultuurlandschappen zijn ontstaan. Jeroen van Westen pleit voor het feit dat er nu ruimte moet ontstaan voor nieuwe plannen. AUB niet weer de keuze voor "Vinexnatuur".

NILS VAN BEEK

**watergoed, herman de vries en kunstprojecten als ruimtelijk beheer,
door Nils van Beek**

Naast het type werken dat in het Kröller-Müller Museum tentoongesteld is, heeft herman de vries verschillende, vaak grootschalige kunstprojecten gerealiseerd in de openbare ruimte en het landelijk gebied. Bekend zijn de zogenaamde 'sanctuaría', o.a. in Zeewolde en Münster, die een vrijplaats voor de natuur scheppen. Hoe de vries zich verhoudt tot het landschap, respectievelijk de gebouwde omgeving, wordt duidelijk door zijn projecten ten tijde van de ruilverkaveling bij Weerselo, de Tuindorpcollecties te Tilburg en het Bomenmuseum in Den Haag. Al zijn werk is op een aantal heldere uitgangspunten terug te voeren. Watergoed vormt daarop geen uitzondering, en kan als een kroon op het werk van herman de vries worden gezien.

Nils van Beek is kunsthistoricus. Sinds 2006 is hij werkzaam als projectcoördinator bij de landelijke Stichting Kunst en Openbare Ruimte (SKOR). Artikelen van zijn hand verschenen in kunsttijdschriften als Kunstbeeld, Tubelight en Metropolis M. SKOR is al 30 jaar actief in de openbare ruimte. Watergoed is een sterk voorbeeld wat de ontwikkelingen zijn op dit gebied: kunst in de openbare ruimte is niet (meer) enkel een beeld op een sokkel, of een rotonde.

Van Beek toont verschillende projecten van herman de vries op het gebied van landontwikkeling en landinrichting. Herman de vries is gepassioneerd door de natuur en wil natuur en cultuur in zijn projecten met elkaar verzoenen. In principe is in de natuur alles al aanwezig, er hoeft niet iets aan toegevoegd of verbeterd te worden.

In Watergoed zet de kunstenaar dit uitgangspunt in om het contrast met het cultuurlandschap te visualiseren. Het maakt de cultivatie van de natuur en het resultaat van menselijk ingrijpen zichtbaar. Het toeval is hierbij de footprint als drager van de natuur. Het ontwerp tilt de natuur even op om de omgeving op een andere manier te kunnen ervaren.

Enkele voorbeelden van werken van herman de vries in de openbare ruimte mbt natuurbeleving:

- de projecten in het kader van de ruilverkaveling in Weerselo
- heuvels met meidoornhaag en jeneverbes:
dichte inheemse beplanting als autonome enclave
- straten met peren / appelbomen, elke straat heeft zijn eigen soort:
conserveren van en aandacht schenken aan gewassen
- 2008, Wateringsveld: bomenmuseum van 250 boomsoorten die met straatsteen benoemd worden aan bewoners en passanten

Voorbeelden van sanctuaria:

- cirkel in Munster
enclave waar de natuur vrij spel heeft
- Zeewolde: aarden wal met poort, beplant met rozenstruiken.
Deze rozenstruiken worden uiteindelijk verdrongen door de oorspronkelijke begroeiing

Reacties:

Sjors van der Graaf (functie) geeft aan dat de publicatie van Watergoed in principe gedateerd is omdat er nu wel (gereguleerd) mag worden ingegrepen in het gebied. Nils van Beek geeft aan dat dit onontkoombaar is en dat het een mogelijkheid is om het beeld langer definieerbaar te laten zijn. Let Geerling geeft aan dat het boekje dateert uit 1999 en dat de randvoorwaarden sindsdien veranderd zijn. De kunstenaar is zich hiervan bewust en is bereid tot eventuele aanpassingen.

De meerwaarde van Watergoed, door Pat van der Jagt

In het kader van kennisbasis thema transitieprocessen, bestuur en beleid is door Alterra onderzoek gedaan naar de inbreng van landschapskunstenaars in processen van ruimtelijke planning. In dat kader is onderzocht wat de meerwaarde van het plan watergoed is ten opzichte van een regulier natuurinrichtingsplan. Vraag is waarin watergoed van herman de vries verschilt gezien vanuit het planconcept, het ecologisch concept, het proces, de doelgroep en de toegepaste kennistypen. Daarnaast raakt het plan aan actuele wetenschappelijke, politieke en filosofische discussies, die in het betoog van Van der Jagt worden aangestipt.

Pat van der Jagt is onderzoeker kunst en ruimtelijke veranderingsprocessen bij Alterra en houdt zich bezig met de rol, methode en processen waarin kunst in ruimtelijke opgaven interfereert. Ze is afgestudeerd als kunsthistoricus aan de Rijksuniversiteit Groningen. Pat van der Jagt vertegenwoordigt Josine Donders die onderzoek deed naar Watergoed en het inbracht in de publicatie "Oerbos of Leilinde, landschaps-kunstenaars en ruimtelijke planning".

Ruimtelijke transities, actuele ontwikkelingen op het gebied van landschappelijke herinrichting

- **De maatschappij verandert continu**
- **De ruimte verandert mee (soms geleidelijk, soms schoksgewijs)**
- **Natuur concepten**
- **Landschapsconcepten**

Kunst reageert op maatschappelijke en ruimtelijke veranderingsprocessen. Watergoed is hier een ultiem voorbeeld van. Bij een regulier natuurplan maakt DLG de natuur. Hierin is met name het behalen van vooraf vastgestelde natuurdoeltypen het uitgangspunt. Er wordt enkel ecologisch ontworpen. Bij Watergoed is het proces van het culturele grid belangrijk. Het toont de cultuur versus de natuur. Herman de vries gebruikt nieuwe methodieken, afgeleid van de natuurwetenschap, filosofie én kunst om tot een nieuw en samenhangend ontwerp te komen. Door de natuur met rust te laten ontwikkelt deze zich vanzelf en krijgen bezoekers een duidelijk ervaarbare werkelijkheid voor ogen: de maakbaarheid van de natuur en een spiegel voor het cultuurlandschap van Nederland. De verhouding van de natuur ten aanzien van de mens wordt zo uniek belicht. Watergoed maakt het proces van renaturering inzichtelijk, terwijl de gewenste natuurlijke doeltypen onverminderd haalbaar blijken te zijn.

Toelichting Watergoed & Ecologie

In de EHS waren in het verleden de gewenste natuurdoeltypen nog niet gedefinieerd. Nu dit wel het geval is blijkt Watergoed hierin voor 100% perfect inpasbaar. Het werken met vooraf vastgestelde natuur doeltypen gaat uit van de maakbaarheid van de natuur. Onder een strakke regie valt er (bijna exact) te voorspellen hoe de natuur zich onder bepaalde omstandigheden zal ontwikkelen en welke begroeiing er zal komen.

Het toeval en de diversiteit in de plannen van herman de vries maken de kans erg groot dat er héél veel natuurdoeltypen gehaald worden, al is er niet exact te voorspellen wat er gaat gebeuren. Watergoed doet dus niet onder voor reguliere natuurvarianten.

Toelichting Watergoed & Economie

Het is op dit moment nog niet exact te benoemen wat de meerkosten zijn van Watergoed met betrekking tot in de inrichtings- en beheerskosten. Dit valt straks door te berekenen, net zoals bij reguliere natuur het geval zou zijn.

Voor wie is Watergoed bedoeld?

Bij reguliere natuur speelt men in op de omwonenden, recreanten en natuurliefhebbers.

In het geval van Watergoed is de omgeving een voorziening en invitatie aan omwonenden, recreanten, natuurliefhebbers EN cultuurliefhebbers. Er wordt een nieuwe en interessante doelgroep aangeboord.

Een belangrijke vraagstelling is "Wie bepaalt? Wie maakt de keuzes en voor wie worden de keuzes gemaakt bij landschap en natuurontwikkelingstrajecten?". Watergoed geeft een opening om over dit vraagstuk te discussiëren.

Een conclusie / samenvatting van de meerwaarde van Watergoed:

- Grotere thema's worden benoemd
- indingen worden gelegd (tussen verschillende betrokken partijen)
- Het toont een nieuwe blik op het landschap
- Het geeft ruimte tot debat
- Het is een uniek marketing concept voor de Kop van Overijssel (met een nieuwe doelgroep)
- Het verruimt visie en bewustzijn en toont de maakbaarheid van de natuur

Durf & een emerging ecology

Er is durf nodig om met een nieuwe bril op een keuze te maken voor een andere manier van landschappelijke ontwikkeling. De maatschappij verandert continu en de ruimte verandert mee. Watergoed toont het proces waarbij cultuur leidt tot natuur. Momenteel is er een wetenschappelijke discussie gaande over de alternatieve mogelijkheden om gewenste natuurdoeltypen te behalen.

Leidend in deze discussie is de vraag welke rol de mens speelt in de vormgeving van toekomstige natuur en welke betekenis dit heeft voor toekomstige natuurontwikkeling. Enerzijds is er de restoration ecology: het gericht plannen van specifieke natuurdoeltypen. Daar tegenover staat de tendens tot emerging ecology. In de emerging ecology bestaat er een nieuwe interactie tussen de te behalen natuurdoeltypen waarbij het proces (dus de interactie tussen verschillende doeltypen) van groot belang is. Hierbij is het Toeval dus een grotere factor. De genoemde extra dimensies maken Watergoed zeer waardevol als mogelijkheid voor Weteringen Oost en West.

Watergoed maakt het nu al mogelijk dat partijen samenkomen en elkaars taal leren spreken.

In die zin bewijst het ontwerp nu al zijn waarde voor de toekomst van de landschappelijke ontwikkeling in Overijssel.

Reacties: De doelgroep "cultuurlijfhouders" zijn een ander type publiek maar dit moet nog gekwantificeerd worden. Het is raadzaam om hier onderzoek naar te laten doen.

Afsluiting Henk Moes

De meerwaarde van Watergoed wordt goed duidelijk in het verhaal van Pat van der Jagt: Watergoed weet partijen samen te brengen, plan heeft een lans gebroken voor een andere manier van het omgaan met landschappelijke herinrichting trajecten én verschuift daarmee de traditionele omgang van het omgaan met dergelijke processen.

Deze expertisedag is georganiseerd door KCO in partnerschap met SKOR en met ondersteuning van Provincie Overijssel, Zorg en Cultuur.

Fotografie
Femke Teussink
Registratie Weteringen Oost en West
Cathleen v/d Akker / Tiepes
fotoverslag excursie

